

NORSK KRONIKK 1993

I denne kronikken vil jeg presentere noen hovednyheter på det kriminalvitenskapelige området i Norge i 1993. Først blir utviklingen i registrert kriminalitet og straffereaksjoner beskrevet. Dernest blir to viktige strafferettslige endringer presentert. Så vil noen hovedtemaer fra kriminalpolitikken refereres fra året som gikk. Til slutt følger en kort oversikt over nyheter fra det kriminologiske forskningsmiljøet.

”Kriminologiske og kriminalpolitiske nyheter fra Norge” av Liv Os Stølan i *Nordisk Kriminologi* er blitt brukt som kilde for presentasjonen av ny litteratur i 1993 og kriminalpolitiske saker. Takk også til Ragnhild Hennem for hjelp til utvalg og formulering av de strafferettslige endringene i perioden. Andre kilder er oppført i teksten.

REGISTRERTE LOVBRUDD I 1993

(Kilde: *Ukens statistikk*, 27. januar 1994. Statistisk sentralbyrå).

I 1993 ble det anmeldt 345 000 lovbrudd, 244 000 forbrytelser og 101 000 forseelser. Dette er en nedgang totalt på 3 % fra 1992. Anmeldte forbrytelser gikk ned 4 %, forseelser hadde en nedgang på 2 %.

Nedgangen i anmeldte lovbrudd var størst for noen typer sedelighetsforbrytelser. I løpet av 1993 ble det anmeldt 433 tilfelle av utuktig omgang med barn under 14 år, det er hele 34 % færre enn i 1992. Videre ble det anmeldt 133 tilfelle av incest, en nedgang på 17 %, og 396 voldtekter, en nedgang på 8 %. Øvrige typer sedelighetsforbrytelser hadde en svak økning.

Den største gruppen økonomisk kriminalitet, forbrytelser i gjeldsforhold, gikk ned med 6 % i 1993. Forbrytelser i gjeldsforhold har økt sterkt i flere år, inntil utviklingen snudde i 2. kvartal i 1993. Blant forbrytelser med stor økning var økonomisk kriminalitet som pengeforfalskning og påvirkning av offentlig tjenestemann.

Forseelser mot den alminnelige orden og fred økning med 34 % i 1993.

Ellers skjer det en kraftig økning i bruk av bøter i Norge nå. Av 15 700 forbrytelsessaker strafflagt i 1992, ble hver tredje avgjort med bot. Forelegg er den vanligste formen for bot. Antall forelegg økte med 10 % fra 1991 til 1992. Denne formen for straff er blitt mer enn fordoblet i løpet av en 5-årsperiode. Ett av tre forelegg ble gitt for narkotikaforbrytelser. Dette var først og fremst mindre alvorlige narkotikasaker, knyttet til ulovlig bruk. (*Ukens statistikk*, nr. 45, 1993).

Faunakriminalitet

For første gang har Statistisk sentralbyrå utarbeidet statistikk over faunakriminalitet, og den viser at om lag 700 tilfelle ble anmeldt til politiet i 1993. Faunakriminalitet omfatter bl. a. brudd på vernereglene for fugl, dyr, planter, nasjonalparker og andre vernede områder. Den gjelder også ulovlig jakt og bruk av forbudt eller feil jaktmetode. Statistikken har fortsatt store svakheter, bl. a. fordi politiet har plassert om lag 80 % av anmeldelsene i en diversepost, ”naturvern diverse”. (*Ukens statistikk*, 27. januar 1994).

TO VIKTIGE STRAFFERETTSLIGE ENDRINGER

To-instansbehandling av skyldspørsmålet

I 1993 ble det innført *to-instansbehandling* av skyldspørsmålet i de norske domstoler. Denne omfattende rettsreformen medfører at alle saker som behandles etter straffeprosessloven (dvs. nesten alle straffesaker) skal behandles i by- og herredsretten i førsteinstans. Tidligere var det slik at som en hovedregel skulle kun de saker som kunne medføre fengsel i *inntil 6 år* behandles i by- og herredsretten som førsteinstans.

Ved at alle saker nå starter i by- og herredsretten, får man mulighet til å behandle skyldspørsmålet i to rettsinstanser. Før var det slik at man i de sakene som ble behandlet i lagmannsretten som første instans, altså de mest alvorlige straffesakene, ikke kunne anke over skyld-avgjørelsen. Høyesterett, som var ankeinstans, tok kun stilling til straffeutmålingen, ikke skyldspørsmålet. Ankesaker over skyldspørsmålet fra by- og herredsretten går nå til lagmannsretten.

Sammensetningen av by- og herredsretten er i utgangspunktet 1 fagdommer og 2 legdommere. I saker som etter loven kan medføre straff i mer enn 6 år, og som er særlig omfattende eller hvor andre særlige grunner foreligger, *kan* nå domstolens formann bestemme at retten skal settes med 2 fagdommere og 3 legdommere.

Etter reformen skal lagmannsretten nå behandle tre typer saker:

1. Anker i saker som er pådømt i by- og herredsretten.
2. Kjæremål mot kjennelse og beslutninger av by- og herredsretten.
3. Anke over vedtakelse av forelegg.

I de mest alvorlige sakene som behandles i lagmannsretten, settes retten med en lagrette/jury (10 legdommere). De sakene som skal behandles for jury er der det er anket over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet, og der anken gjelder straff for en forbrytelse som kan medføre fengsel i mer enn 6 år (med visse unntak i strpl. § 352, 2. ledd nr. 1-3). Disse reglene er også nye, og de følger ikke Keiserud-utvalget, som la grunnlaget for reformen i NOU 1992:28. Keiserud-utvalget gikk inn for å avskaffe juryordningen. De nye reglene innebærer allikevel en innskrenkning i juryordningen; i andre ankesaker enn de som ble nevnt over, settes lagmannsretten med 4 legdommere og 3 fagdommere. Hvis saken bare gjelder saksbehandlingen eller lovanvendelsen, deltar ikke legdommere.

Keiserud-utvalgets innstilling foreslo å erstatte juryen med *stor meddomsrett* (3 fagdommere og 4 legdommere). Regjeringen gikk imidlertid inn for å beholde juryordningen i norsk strafferettspleie.

Politiet får påtalekompetanse

Endringer i påtaleinstruksen, gjeldende fra 1. nov. 1993, gir politiet påtalekompetanse, dvs. at de kan avgjøre tiltalespørsmålet i visse forbrytelsessaker. Dette gjelder innbrudd, dokumentfalsk, legemsfornærmelse, simple og grove tyverier, brukstyveri av motorvogn, bedrageri, skadeverk og heleri, narkotikaforbrytelser etter legemiddeloven og straffesaker etter ligningsloven.

Det er politimesteren som får påtalekompetanse etter disse endringene. Politimesteren kan imidlertid avgjøre at også andre politi-jurister får påtalekompetanse, men først etter at førstestatsadvokaten har gitt skriftlig samtykke.

Påtalekompetansen medfører også kompetanse til å utferdige forelegg, begjære pådømmelse i forhørsrett, beslutte henleggelse selv om noen er siktet i saken og gi påtaleunnlattelse. I saker hvor politiet har tatt ut tiltale gjør også politiet vedtak om fullbyrding av dom.

En *raskere og mer effektiv straffesaksbehandling* er formålet med endringen.

Fornærmede får følgende rettigheter i påtaleinstruksen:

- Adgang til å ta med seg en person som fornærmede har tiltro til ved politiavhør.
- Politiet får en utvidet plikt til å informere om og oppleve beslag.
- I sedelighets- og familievoldssaker skal fornærmede ha beskjed om varetektsfengsling, løslattelse mv. av siktede.
- Fornærmede skal underrettes om domsresultatet og ha rett til innsyn i dommen.

KRIMINALPOLITISKE SAKER

Kirkeasyl

Tilsammen over 500 kosovo-albanske flyktninger søkte tilflukt i ulike kirker i Norge i 1993 fordi de hadde fått avslag på søknad om oppholdstillatelse eller politisk asyl. Dette kom til å bli et av de mest debatterte kriminalpolitiske temaer i Norge i 1993. En god gjennomgang av saken og dens politiske og faglige implikasjoner finnes i *Kritisk Juss nr. 4, 1993* (utgitt av Rettspolitisk forening).

I et brev fra Bispemøtet til Den norske kirkes menigheter (6. oktober 1993) defineres kirkeasyl slik: "Asylretten hviler på gammel tradisjon og er kjent i mange kulturer. Den gjelder mennesker som opplever seg forfulgt og i livsfare – med rette eller urette, uforstyldt eller selvforskyldt. Asylretten er begrunnet i at vedkommende befinner seg på hellig område. Om den ikke har forekommet som skreven lov i Norge etter reformasjonen, har den overlevd i folks bevissthet. Kirken oppfattes et sted som er viet og overgitt Gud og hvor Gud alene er herre, et sted bortenfor myndighetenes maktsfære. Denne oppfatning er ikke hjemlet i noen lov, men i en allment akseptert respekt for det hellige".

Dette prinsippet fulgte også Justisdepartementet i et skriv av 5. juli 1993, der de fastslår at "av respekt for kirken er det som hovedregel ikke aktuelt for politiet å gå inn i kirker og bedehus for med makt å hente asylsøkere som skal sendes tilbake til hjemlandet".

Den offentlige delen av kirken har hele tiden lagt vekt på at kirkeasylet ikke var en sivil ulydighetsaksjon eller politisk demonstrasjon. I brevet fra Bispemøtet presiseres det slik: "Kirkeasylet forutsetter en alvorlig trussel, enten den er reell eller bare subjektivt opplevd. Som politisk demonstrasjon eller pressmiddel kan imidlertid asylet lett bli misbruk av det hellige sted. Et slik misbruk vil bryte ned respekten for Guds hus og dermed ødelegge kirkeasylet".

19. november kom en fellesuttalelse fra Mellomkirkelig Råd, Bispemøtet og Regjeringen der alle kosovo-albanske asylsøkere som har kommet direkte til Norge ble lovet en fornyet, *generøs* behandling av sine asylsøknader, under forutsetning av at de forlot kirkeasylene og dro til asylmottak innen 1. desember. Per januar 1994 har en del reist *tilbake* til kirkeasyl igjen, fordi de fikk nytt avslag, så saken fortsetter. Fra offisielt hold i kirken vektlegges det nå at kirkeasyl nå administreres og bestemmes av de enkelte menigheter. I dette ligger det et budskap om at kirken ikke lenger er interessert i å legge politisk press på regjeringens asylpolitikk, men overlater til de enkelte menigheter å føre saken videre.

KROM 25 år

Norsk forening for kriminalreform – KROM – feiret i 1993 25-årsjubileum. I den forbindelse ble boka *Murer og mennesker. En Krom-bok om fengsel og kriminalpolitikk* (Pax forlag) gitt ut. Boka består av kriminalpolitiske bidrag som spenner fra hele perioden 1968–1993. Temaer som tas opp er det klassiske spørsmålet om individets og samfunnets ansvar for kriminaliteten, mytene om fengslets og kriminalpolitikkenes virkninger, straffens egentlige innhold, fangers organiseringsforsøk og kriminalpolitikkenes utvikling sett i lys av nåtid og fremtid.

Politivoldsaken – Høyesterett avviste anke

Høyesterett avviste våren 1993 anken fra Norsk Politiforbunds tidligere leder, Nilsen, og tidligere leder for Bergen politilag, Johnsen. Anken gjaldt en dom i Oslo Byrett der de ble dømt for uttalelser om Anders Bratholm, uttalelser som Bratholm oppfattet som ærekrenkende og injurierende. Bratholm reiste sak for å mortifisere uttalelserne. Oslo Byrett dømte uttalelsene døde og maktesløse, men dommen ble altså anket av Nilsen og Johnsen. Høyesterett avviste anken, og Nilsen og Johnsen må hver betale 45 000 i saksomkostninger til Bratholm. Beløpene kommer i tillegg til de som i sin tid ble dømt i Oslo Byrett – 137 000 for Nilsen og 168 500 for Johnsen.

Bakgrunnen for saken er de mer enn ti år gamle påstandene om utstrakt politivold ved Bergen politikammer. I og med at Høyesterett avviste anken, må utfallet vurderes som en seier til Anders Bratholm i denne kompliserte og betente saken, som har vært fremme i mediebildet i lang tid i Norge.

FORSKNING

I boka *Kriminalitetskontroll som industri* (Universitetsforlaget, 1993) beskriver Nils Christie utviklingen i kontrollindustrien i Vest-Europa, Øst-Europa og i USA, hvor fangetallene nå er blant de høyeste i verden. Hovedfaren ved kriminalitet er kanskje ikke kriminalitet men *kampen* mot den, som vil kunne skape helt uakseptable samfunnsformer.

Kristin Skjørten tok i desember 1993 doktorgraden, Dr. philos., ved Universitetet i Oslo på avhandlingen *Voldsbilder i hverdagen – om menns forståelser av kvinnemishandling*. Avhandlingen kommer som bok på Pax forlag i 1994.

Wenche Blomberg utga i 1993 boka *Karoline og vitenskapen. Et psykiatrihistorisk eksempel*. (Gyldendal Norsk Forlag). Boka går igjennom psykiatriens teori og metoder, og gir et tankevekkende og forstemmende bilde av "psykiatrisk medisinsk kategoriserings- og behandlingsiver og en kontinuitet i tenkemåter som rammer istedenfor å hjelpe" (fra bokas omslagstekst).

I *Krigsprofitorerne og rettsoppgjøret* (Gyldendal Norsk Forlag, 1993) ser Dag Ellingsen på rettsoppgjøret etter "dansen rundt den tyske gullkalven" i Norge under 2. verdenskrig. Næringslivet ble på mange måter en motstandsfrø sone under krigen, og etterkrigsoppgjøret med profitørene var gjennomgående mildt. Boka er en skildring av hvordan det går når rettsapparatet møter en ressurssterk motpart.

Guri Larsen ga i 1993 ut boka *Brødre. Æreskamp og hjemløshet blant innvandringens ungdom* (Pax forlag). Boka skildrer to brødrepar som en gang var venner men som endte

opp som fiender. Konflikten endte med drap som følge av "æreskamp". Larsen drøfter æresbegreper og offerroller. Hun tar for seg rettsapparatets behandling av de tiltalte, og viser hvordan mediene fargelegger saken med nyhetsoppslag om ungdommenes voldsbruk, og vektlegger kulturforskjeller, forutsetninger, fordommer og ulike forståelsesmåter.

I sinnssykehusets vold. Innlagtes motstand mot legemlig behandling ved Gaustad sykehus (Pax forlag, 1993) av Joar Tranøy. Tranøy går nærmere inn på skjebnen til en gruppe innlagte ved Gaustad sykehus i perioden 1941–1952, som gjorde motstand mot sykehusets behandling; de rømte og skrev brev med bønn om hjelp. Deres protester førte ikke fram. Tranøy viser hvordan denne gruppen opposisjonelle ble raskere lobotomert enn andre, og flere ble relobotomert.

Institutt for kriminologis *Stensilserie* ga i 1993 ut en ny stensil: Nr. 73: Larsson, Paul: *A Constructive Evil? Community service from a control sociological perspective*.

I 1992 og 1993 har det pågått en fagdebatt i *Tidsskrift for samfunnsforskning (TfS)*, der Willy Pedersen kritiserte det han kaller "en av de viktigste metaforer produsert ved Institutt for kriminologi, *Nyanser i grått*". Denne metaforen, som han kaller det, går på "at lovbruddene egentlig er spredd nokså jevnt utover i samfunnet, at de som utøver kriminalitet knapt er forskjellige fra folk flest, men at myndighetenes blikk og deres sanksjoner er selektive". Pedersen hevder at internasjonal forskning og nye norske data viser at denne metaforen ikke stemmer overens med virkeligheten, og han spekulerer i sin artikkel på hvordan denne myten har kunnet få så gode vekstvilkår i Norge (TfS, 1992, s. 353). I samme nummer imøtegår Nils Christie kritikken i kommentaren *På leting etter det alminnelige*. Christie mener at Pedersen skyter høyt over målet i sin kritikk, og at forskning ved Institutt for kriminologi alltid har påvist at lovbrutere har sosialt avvikende kjennetegn. Dessuten glemmes det lett i ettertid – skriver Christie – at det tidlig på 1960-tallet ble opplevd som en sensasjon at alle var lovbrutere, om enn lovbruddet var bagatellmessig (TfS, 1992, s. 365). I 1993 skriver så Cecilie Høigård et debattinnlegg i TfS, *Alminnelig og forskjellig*, der hun ser debatten i lys av to hovedspørsmål: "Hvordan skal et viktig felt innen norsk kriminologisk idéhistorie skrives, og hvordan skal lovbrutere beskrives; som alminnelig eller forskjellig fra annet folk?" Høigård skriver at etter hennes syn trår Pedersen grundig feil på begge spørsmål. "Men heller ikke Christies bidrag til svar er tilfredsstillende" (TfS, 1993, s. 275).

Siste innlegg så langt i debatten står Willy Pedersen for i kommentaren *Strange Fruits* i siste nummer av TfS i 1993. I denne kommentaren fastslår han at "jeg synes fortsatt kritikken står ganske støtt. Derimot er jeg forundret over atskillig av hva de to bringer til torgs" (s. 361). Han mener at "døra stenges fortsatt for viktig kunnskap og egnede metoder som kunne bidra til å hente den inn" (s. 365), og at "kriminologene har latt viktige områder i kjernen av fagfeltet ligge så og si brakk" (s. 363). *Heidi Mork Andersen.*